

বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যৰ প্ৰধান দিশ :

- (i) বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য মিলন বেখাৰ কোনো এক বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব, য'ত দুয়োজন ব্যক্তিৰ দুটা দ্ৰব্যৰ প্ৰান্তীয় প্ৰতিকল্পনৰ হাৰ (MRS_{xy}) সমান হ'ব, অৰ্থাৎ,

$$MRS_{xy}^A = MRS_{xy}^B$$
- (ii) মিলন বেখাৰ বাহিৰৰ কোনো এক বিন্দুৰ পৰা দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে মিলন বেখাৰ কোনো এক বিন্দুলৈ গতি কৰিলে দুয়োজন ব্যক্তি বা কমেও এজন ব্যক্তিৰ কল্যাণ বৃদ্ধি হ'ব।
- (iii) সাধাৰণ বিনিময় ভাৰসাম্যই দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দুয়োটা দ্ৰব্যৰ চূড়ান্ত বিতৰণ নিৰ্ধাৰণ কৰাৰ উপৰি দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দুটা দ্ৰব্যৰ মাজত বিনিময় হাৰো নিৰ্ধাৰণ কৰে।
- (iv) সাধাৰণ বিনিময় ভাৰসাম্যৰ এক নিৰ্দিষ্ট বিন্দু নাথাকে। ই মিলন বেখাৰ যিকোনো বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব পাৰে। এইটো নিৰ্ভৰ কৰিব দ্ৰব্যৰ প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু আৰু দুয়োজন ব্যক্তিৰ দৰ-দামৰ সামৰ্থ্যৰ ওপৰত।

উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য/উৎপাদনৰ দক্ষতা (General Equilibrium of Production/Efficiency of Production) :

দ্ৰব্য উৎপাদনৰ বাবে উৎপাদনৰ উপাদানৰ প্ৰয়োজন হয়। উৎপাদনৰ স্তৰ উপাদানৰ ব্যৱহাৰৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। ইতিমধ্যে উৎপাদনৰ তত্ত্বৰ পৰা আমি জানো যে এখন উৎপাদন প্ৰতিষ্ঠানৰ ভাৰসমতা তেতিয়াহে হয়, যেতিয়া প্ৰতিষ্ঠানখনে ন্যূনতম ব্যয়ত সৰ্বাধিক উৎপাদন কৰিবলৈ সক্ষম হয়। গতিকে প্ৰতিষ্ঠানৰ ভাৰসমতাৰ অৰ্থে তলত দিয়া চৰ্তটো পূৰণ কৰাটো প্ৰয়োজন হয়।

সম-উৎপাদন বেখাৰ ঢাল = সম-ব্যয় বেখাৰ ঢাল

$$MRTS_{LK} = \frac{P_L}{P_K}$$

ইয়াত $MRTS_{LK}$ = শ্ৰম আৰু মূলধনৰ মাজত কাৰিকৰী প্ৰতিকল্পনৰ প্ৰান্তিক হাৰ

P_L = শ্ৰমৰ দৰ

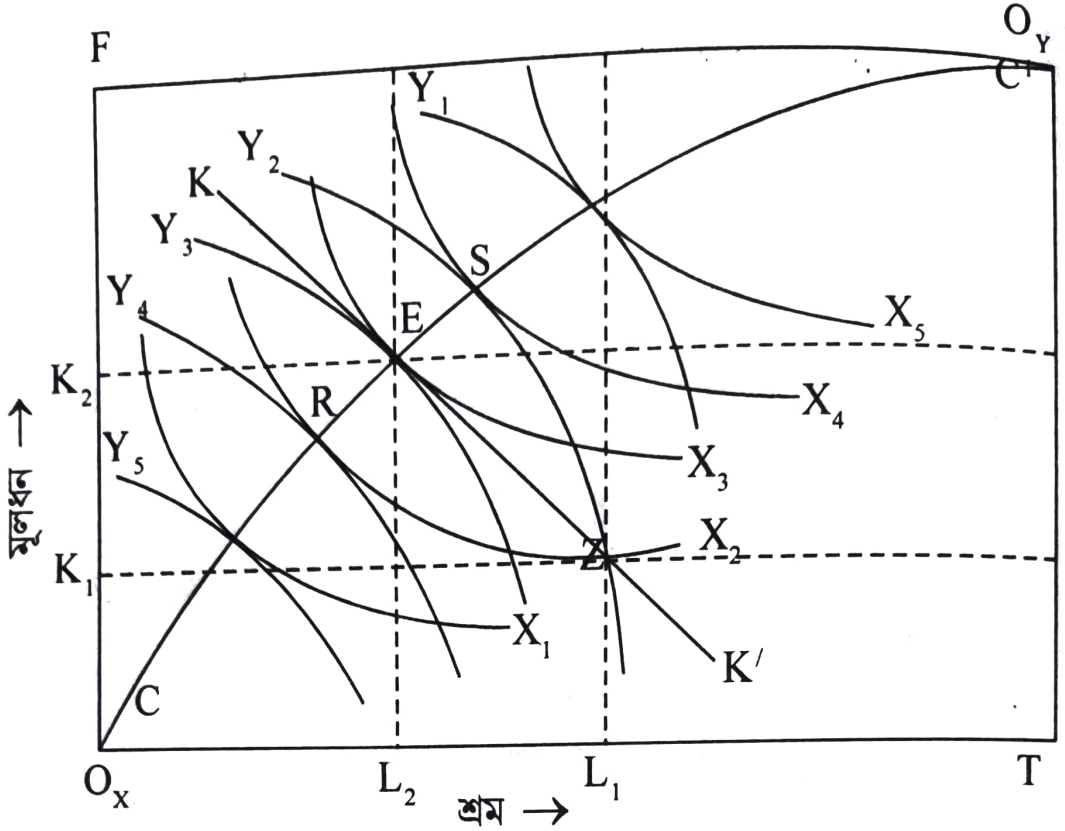
P_K = মূলধনৰ দৰ।

এতিয়া উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতাৰ অৰ্থে বিভিন্ন বজাৰৰ মাজৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ বিষয়টো বিবেচনা কৰিব লাগিব। ইয়াত দ্ৰব্যৰ বজাৰৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ উপৰি দ্ৰব্য বজাৰ আৰু উপাদানৰ বজাৰৰ মাজৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতা আৰু আন্তঃসম্পৰ্কৰ বিষয়ে বিবেচনা কৰা হ'ব। উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতাৰ বিশ্লেষণৰ অৰ্থে তলত দিয়া স্বীকাৰ্যসমূহ লোৱা হৈছে।

- (i) বিবেচিত উৎপাদনৰ উপাদান দুটা হ'ব, শ্ৰম আৰু মূলধন যাৰ পৰিমাণ নিৰ্দিষ্ট থাকিব।
- (ii) কেৱল দুটা দ্ৰব্য x আৰু y উৎপাদন কৰা হ'ব।
- (iii) শ্ৰম আৰু মূলধনৰ সকলোবোৰ গোট সমগুণসম্পন্ন আৰু পূৰ্ণবিভাজ্য হ'ব।
- (iv) অৰ্থনীতিত শ্ৰম আৰু মূলধনৰ পৰিমাণ স্থিৰ হ'ব।
- (v) কাৰিকৰী কৌশল অপৰিৱৰ্তিত হৈ থাকিব।
- (vi) দ্ৰব্যৰ বজাৰ আৰু উপাদানৰ বজাৰত পূৰ্ণপ্ৰতিযোগিতা বিৰাজ কৰিব।
- (vii) অৰ্থনীতিত উপাদানৰ পূৰ্ণনিয়োগ থাকিব।

উপৰিউক্ত স্বীকাৰ্যসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এতিয়া চাৰিখন বজাৰত (দুখন দ্ৰব্যৰ বজাৰ আৰু দুখন উপাদানৰ বজাৰ) উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ব। এই সকলোবোৰ বজাৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীল বা পৰস্পৰ সম্পৰ্কিত হ'ব। বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসমতাৰ দৰে উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতাও Edgeworth চন্দুক চিত্ৰৰ সহায়ত ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি।

1.3 নং চিত্ৰত Edgeworthৰ উৎপাদন চন্দুক অংকন কৰা হৈছে।

চিত্র নং 1.3 : উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতা

চন্দুক চিত্ৰত সমান্তৰাল অক্ষই শ্রমৰ পৰিমাণ আৰু লম্বমান অক্ষই মূলধনৰ পৰিমাণক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। চন্দুক চিত্ৰটোত x আৰু y দ্ৰব্যৰ বিভিন্ন পৰিমাণক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সম-উৎপাদন ৰেখা অংকন কৰা হৈছে। x দ্ৰব্যৰ বিভিন্ন পৰিমাণৰ বাবে সম-উৎপাদন ৰেখা X_1, X_2, X_3 ইত্যাদি অংকন কৰা হৈছে যাৰ কেন্দ্ৰ হ'ল O_x । আনহাতে y দ্ৰব্যৰ বিভিন্ন পৰিমাণৰ বাবে সম-উৎপাদন ৰেখা Y_1, Y_2, Y_3 ইত্যাদি অংকন কৰা হৈছে যাৰ কেন্দ্ৰ হ'ল O_y । ক্ৰমান্বয়ে উচ্চ সম-উৎপাদন ৰেখাই উচ্চ উৎপাদন স্তৰৰ নিৰ্দেশ কৰে। x আৰু y দ্ৰব্যৰ সম-উৎপাদন ৰেখাই স্পৰ্শ কৰা বিন্দুবোৰ সংযোগ কৰি CC' ৰেখা আহৰণ হৈছে। এই ৰেখাডালক উৎপাদন মিলন ৰেখা বোলা হয়। চন্দুক চিত্ৰৰ যিকোনো এটা বিন্দুৱে দুটা দ্ৰব্য উৎপাদনৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ শ্রম আৰু মূলধনৰ নিয়োগক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। ধৰা হওক প্ৰথম অৱস্থাত x আৰু y দ্ৰব্য উৎপাদন কৰিবলৈ Z বিন্দুৱে প্ৰতিনিধিত্ব কৰা শ্রম আৰু মূলধনৰ সমষ্টি ব্যৱহাৰ হৈছে। Z বিন্দু অনুসৰি x দ্ৰব্য উৎপাদন কৰিবলৈ $O_x L_1$ পৰিমাণৰ শ্রম আৰু $O_x K_1$ পৰিমাণৰ মূলধন ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু অৱশিষ্ট পৰিমাণৰ শ্রম (TL_1) আৰু মূলধন (FK_1) y দ্ৰব্য উৎপাদনৰ বাবে ব্যৱহাৰ হৈছে।

উৎপাদন মিলন ৰেখাৰ কোনো এটা বিন্দুতেই উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসমতা প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। মিলন ৰেখাৰ পৰা আঁতৰি থকা উপাদানৰ বিতৰণৰ

কোনো এটা বিন্দু যেনে Z বিন্দুত উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যতা প্ৰতিষ্ঠা নহয়। কাৰণ Z বিন্দুৰ পৰা য'ত x আৰু y দ্ৰব্যৰ সমউৎপাদন ৰেখাই পৰস্পৰক ছেদ কৰিছে যদি দুটা দ্ৰব্য উৎপাদন কৰা দুখন প্ৰতিষ্ঠানে দুটা দ্ৰব্যৰ মাজত উপাদানৰ পুনৰ বিতৰণৰ জৰিয়তে মিলন ৰেখাৰ R বা S বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া কোনো এটা দ্ৰব্যৰে উৎপাদন হ্রাস নোহোৱাকৈ কমেও এটা দ্ৰব্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি পাব। Z বিন্দুত x দ্ৰব্যৰ সম উৎপাদন ৰেখা হ'ল X_2 আৰু y দ্ৰব্যৰ সম উৎপাদন ৰেখা হ'ল Y_2 । এতিয়া যদি দুয়োখন প্ৰতিষ্ঠানে উপাদানৰ পুনৰ বিতৰণৰ জৰিয়তে Z বিন্দুৰ পৰা মিলন ৰেখাৰ R বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া Y দ্ৰব্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি হ'ব কাৰণ Y দ্ৰব্যৰ উৎপাদন স্তৰ Y_2 সম উৎপাদন ৰেখাৰ পৰা Y_4 সম উৎপাদন ৰেখালৈ গতি কৰিব। আনহাতে x দ্ৰব্যৰ উৎপাদন একেই থাকিব, কাৰণ x দ্ৰব্যৰ উৎপাদন একেডাল সম উৎপাদন ৰেখাত (X_2) থাকিব। যদি দুয়োখন প্ৰতিষ্ঠানে উপাদানৰ পুনৰ বিতৰণৰ জৰিয়তে Z বিন্দুৰ পৰা S বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া Y দ্ৰব্যৰ উৎপাদন একেই থকা অৱস্থাত X দ্ৰব্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি পাব। যদি উপাদানৰ পুনৰ বিতৰণৰ জৰিয়তে দুয়োখন প্ৰতিষ্ঠান R আৰু S ৰ মাজৰ কোনো এটা বিন্দু যেনে E বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া দুয়োটা দ্ৰব্যৰে উৎপাদন বৃদ্ধি পাব এনেদৰে মিলন ৰেখাৰ বাহিৰৰ কোনো এক বিন্দুৰ পৰা উপাদানৰ পুনৰ বিতৰণৰ জৰিয়তে মিলন ৰেখাৰ কোনো এক বিন্দুলৈ গতি কৰিলে উৎপাদন বৃদ্ধি পায়। যিহেতু উৎপাদন মিলন ৰেখা X আৰু Y দ্ৰব্যৰ সম উৎপাদন ৰেখাৰ স্পৰ্শ কৰা বিন্দুবোৰ সংযোগ কৰি অংকন কৰা হৈছে, সেয়েহে এই ৰেখাডালৰ প্ৰতিটো বিন্দুত দুয়োটা দ্ৰব্যৰ সম উৎপাদন ৰেখাৰ ঢাল সমান। যিহেতু সম উৎপাদন ৰেখাৰ ঢালে দুয়োটা উপাদানৰ কাৰিকৰী প্ৰতিকল্পনৰ প্ৰান্তিক হাৰৰ ($MRTS_{LK}$) নিৰ্দেশ কৰে, সেয়েহে মিলন ৰেখাৰ বিভিন্ন বিন্দুত তলত উল্লেখ কৰা চৰ্তটো পূৰণ হয়।

$$MRTS_{LK}^x = MRTS_{LK}^y$$

উৎপাদনৰ স্তৰ একেই ৰাখি এটা উৎপাদকৰ প্ৰতিকল্পন হিচাপে আনটো উৎপাদক যি হাৰত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি তাকেই কাৰিকৰী প্ৰতিকল্পনৰ প্ৰান্তিক হাৰ (Marginal Rate of Technical Substitution) বুলি কোৱা হয়।

উপৰিউক্ত চৰ্তটো পূৰণ হোৱাৰ অৱস্থাতে উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যতা প্ৰতিষ্ঠা হয়। এনেদৰে আমাৰ সৰল সাধাৰণ ভাৰসাম্যতা আৰ্হিত মুনাফা সৰ্বাধিকৰণৰ

লক্ষ্যৰ দ্বাৰা পৰিচালিত প্ৰতিষ্ঠানে প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰৰ উপস্থিতিত Edgeworth মিলন ৰেখাৰ কোনো এটা বিন্দুত ভাৰসমতাত উপনীত হ'ব। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য এনে এক বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব য'ত সকলোবোৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ শ্ৰম আৰু মূলধনৰ মাজৰ কাৰিকৰী প্ৰতিকল্পনৰ প্ৰান্তিক হাৰ ($MRTS_{LK}$) সমান হয়। উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যৰ এক নিৰ্দিষ্ট বিন্দু নাথাকে, কাৰণ ই Edgeworth মিলন ৰেখাৰ যিকোনো বিন্দুতে প্ৰতিষ্ঠা হ'ব পাৰে। অৱশ্যে পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতাৰ উপস্থিতিত এক নিৰ্দিষ্ট ভাৰসাম্য বিন্দুত উপনীত হ'ব পৰা যায়। এই নিৰ্দিষ্ট ভাৰসাম্য অৱস্থা এনে বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব য'ত দুয়োটা উপাদানৰ কাৰিকৰী প্ৰতিকল্পন প্ৰান্তিক হাৰ ($MRTS_{LK}$) দুয়োটা

উপাদানৰ দৰৰ অনুপাতৰ $\left(\frac{P_L}{P_K}\right)$ সৈতে সমান হয়। অৰ্থাৎ

$$MRTS_{LK}^X = MRTS_{LK}^Y = \frac{P_L}{P_K}$$

সম্ভাৱ্য উৎপাদন ৰেখা আৰু উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য (Production Possibility Curve and General Equilibrium of Production) :

উপৰিউক্ত বিশ্লেষণত দটা দ্ৰব্য x আৰু y ৰ উৎপাদন সমা উৎপাদন